

María Aguirre
Diana Moreira
Luz Zabaleta
Santiago José
Pérez

Intervenció psicosocial amb infants en contextos de vulnerabilitat. El cas del barri Tierras Coloradas, Loja – Equador

Recepció: 11/06/19 Acceptació: 09/08/19

Resum

Aquest treball descriu la proposta d'intervenció psicosocial al barri Tierras Coloradas de la ciutat de Loja – Equador. L'objectiu fou identificar una línia base de necessitats de la comunitat per establir possibles intervencions a la zona per part de la universitat. El disseny metodològic es planteja des d'un enfocament qualitatiu. Es va recollir i es va analitzar informació d'actors clau, fet que va permetre la identificació de la problemàtica de la comunitat i, puntualment, la necessitat d'una intervenció psicopedagògica o d'acompanyament a infants en activitats escolars. El projecte pren com a base un model de desenvolupament comunitari, que es justifica des de tres aspectes: a) la intervenció social com una activitat adreçada a donar resposta a les necessitats socials mirant d'incidir positivament en la comunitat; b) el desenvolupament psicosocial com un espai que permet la comprensió de les situacions humanes com un tot; c) la vinculació d'aquests aspectes amb el desenvolupament de competències professionals i la vinculació dels participants del projecte amb la societat.

Paraules clau

Intervenció social, contextos vulnerables, vinculació, col·lectivitat, desenvolupament psicosocial.

Intervención psicosocial con niños en contextos de vulnerabilidad. El caso del barrio Tierras Coloradas, Loja – Ecuador

El presente trabajo describe la propuesta de intervención psicosocial en el barrio Tierras Coloradas de la ciudad de Loja – Ecuador. El objetivo fue identificar una línea base de necesidades de la comunidad para establecer posibles intervenciones en la zona por parte de la universidad. El diseño metodológico se plantea desde un enfoque cualitativo. Se recolectó y se analizó información de actores clave, lo que permitió la identificación de la problemática de la comunidad y, puntualmente, la necesidad de una intervención psicopedagógica o de acompañamiento a niños en actividades escolares. El proyecto toma como base un modelo de desarrollo comunitario, que se justifica desde tres aspectos: a) la intervención social como una actividad dirigida a dar respuesta a las necesidades sociales tratando de incidir positivamente en la comunidad; b) el desarrollo psicosocial como un espacio que permite la comprensión de las situaciones humanas como un todo; c) la vinculación de estos aspectos con el desarrollo de competencias profesionales y la vinculación de los participantes del proyecto con la sociedad.

Palabras clave

Intervención social, contextos vulnerables, vinculación, colectividad, desarrollo psicosocial.

Psychosocial Intervention with Children in Situations of Vulnerability. The case of the Tierras Coloradas neighbourhood in Loja, Ecuador

This paper describes the proposal for psychosocial intervention in the Tierras Coloradas neighbourhood of the city of Loja in Ecuador, the aim of which was to establish a baseline of community needs to be addressed by possible interventions in the area by the university. The methodology was designed in terms of a qualitative approach. Analysis of the information collected from key actors provided the basis for identification of the community's problem and, punctually, the need for a psycho-pedagogical intervention to provide support and guidance to children in school activities. The project is based on a community development model, which is justified on three fronts: a) social intervention as an activity response to social needs which seeks to positively influence the community; b) psychosocial development as a means of enabling a fuller understanding of human situations as a whole; and c) the linking of these processes with the development of professional skills and the connecting of the project participants with society.

Keywords

Social intervention, situations of vulnerability, linking, collectivity, psychosocial development.

Com citar aquest article:

Aguirre Burneo, M.; Moreira Aguirre, D.; Costa, L.; Pérez Samaniego, S. J. (2019). Intervenció psicosocial amb infants en contextos de vulnerabilitat. El cas del barri Tierras Coloradas, Loja – Equador. *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 72, 75-99.

fa èmfasi en com s'afronten i s'encaren els conflictes; es converteix en si mateix en un ensenyament i un aprenentatge. Per això l'aprenentatge de la convivència en una societat democràtica requereix l'assumpció d'estratègies basades en la prevenció i la intervenció davant dels conflictes d'una manera pacífica mitjançant el "diàleg". Els conflictes són fets intrínsecs a la convivència, a més entenem el marc escolar com un dels pilars bàsics en què es fonamenta la societat i des del qual és possible el tractament educatiu del conflicte i la transformació de les situacions de violència (Delors, 1993).

Per complir amb l'apartat de reforçar el paper de l'educació, s'han d'executar plans d'acció, programes i activitats orientades al model de desenvolupament, orientats cap a l'assoliment d'un món més just, tolerant, inclusiu i segur; per això és necessària la continuïtat d'un programa mundial que abordi àmbits d'acció per al "suport a les polítiques, els plantejaments institucionals, els educadors, els joves i les comunitats locals en diferents contextos, els quals anomenen *formals, no formals i informals*" (Caride, 2017, p. 249).

Les Nacions Unides, el setembre del 2016 de conformitat amb l'acord amb la comunitat internacional, llancen l'ambiciosa Agenda 2030 d'Objectius de Desenvolupament Sostenible, que inclou 17 objectius orientats a aconseguir un món sostenible. Posa especial atenció a l'objectiu 4, una educació de qualitat, el qual assenyala l'educació com a fonament de la transformació de la vida de les persones i com a instrument per aconseguir un desenvolupament sostenible. I reitera que un dels aspectes rellevants sobre l'educació inclusiva i equitativa ve donada per la possibilitat de brindar insums per a desenvolupar solucions innovadores als problemes del món.

Una de les fites d'aquí al 2030 és assegurar una educació que permeti que les persones adquireixin els coneixements teòrics i pràctics necessaris per a promoure el desenvolupament sostenible, entre altres coses mitjançant l'educació per al desenvolupament sostenible i els estils de vida sostenibles, els drets humans, la igualtat de gènere, la promoció d'una cultura de pau i no violència, la ciutadania mundial i la valoració de la diversitat cultural i la contribució de la cultura al desenvolupament sostenible (Organització de les Nacions Unides, 2019).

En aquest context, el desenvolupament sostenible de la intervenció social es fonamenta en les aportacions teòriques de la psicologia, la pedagogia, la sociologia i l'antropologia, amb vista a abordar les diverses formes d'atenció de les persones en el seu context social; essent així, la intervenció és considerada una activitat clau dins dels serveis socials, ja que hi convergeixen diverses disciplines i professions, a més és considerada una acció preventiva, personalitzada, integrada i ecològica.

La intervenció és considerada una acció preventiva, personalitzada, integrada i ecològica

La intervenció social segons Fantova (2018) és "l'activitat que té com a finalitat prevenir, corregir o pal·liar desajustos pel que fa a la interacció de les persones, amb les seves dues cares o dimensions: autonomia funcional

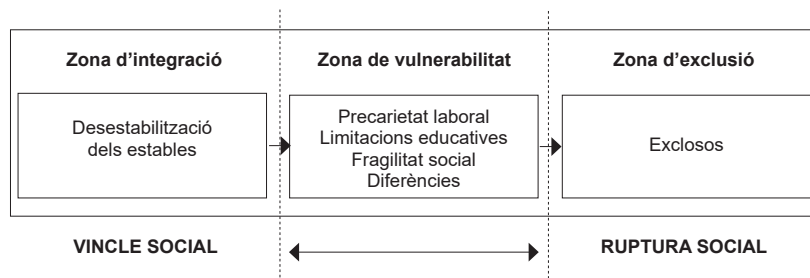
per a la vida diària i integració relacional (familiar i comunitària)” (p. 83). S’entén per autonomia funcional les accions bàsiques o l’autocura que les persones o la comunitat s’executen a través de les seves funcions cognitives, emocionals i socials, i que té com a resultat elements clau per a la presa de decisions sobre la seva pròpia vida, per al present i el futur. Al seu torn, la integració relacional abasta els vincles familiars i les xarxes comunitàries, considerades una font de suport social.

Una intervenció es considera viable quan utilitza estratègies proactives i preventives que promouen la participació

Des de la psicologia, s’aborda la intervenció social amb una perspectiva del conjunt de sabers i pràctiques que es basen en el comportament humà i que es conjuguen amb les interaccions de les persones, grups, comunitats o poblacions específiques “amb la finalitat d’aconseguir-ne l’apoderament, la millora de la qualitat de vida, una societat inclusiva, la reducció de les desigualtats i el canvi social” (López-Cabanas *et al.*, 2017, p. 10). Per això, una intervenció es considera viable quan utilitza estratègies proactives i preventives que al seu torn promouen la participació de persones i comunitats. Una participació que sigui un “element constitutiu del desenvolupament sostenible d’una comunitat per influir en diferents graus en les esferes de l’ocupació, de l’educació i de les arts, i també per enriquir els horitzons identitaris d’un territori” (Pose, 2006, p. 125).

Si es parla d’intervenció social, cal puntualitzar sobre els factors relacionats amb situacions d’exclusió, que poden estar associats amb àmbits laborals, econòmics, sociopolítics, residencials, educatius, culturals i personals, la qual cosa fa que es generi una “zona de vulnerabilitat” que serà més o menys gran en funció de la integració o l’exclusió d’altres zones, tal com ho proposen els autors Gradaille i Caride (2016) (vegeu la figura 1).

Figura 1: Procés d’exclusió social

Font: Gradaille i Caride (2016).

El treball comunitari es fonamenta en el model de desenvolupament comunitari, que promou enfortir la participació i organització d’un grup social amb vista a un canvi des del seu autodesenvolupament, des de la perspectiva de la cooperativitat i ajuda mútua i amb respostes pròpies que van orientades a la millora de la comunitat (Pérez-Díaz, Ibarra-López i Ramírez-Ramírez, 2017); per tant, el desenvolupament de la comunitat, com a forma

d'intervenció social, és el resultat del desenvolupament metodològic que permeti un canvi i l'organització de la comunitat. Per tant, és cabdal conèixer de prop la comunitat o grup amb el qual es treballarà.

D'altra banda, aquest desenvolupament comunitari basa la seva acció en la comunitat mateixa i al seu torn pretén la mobilització dels seus membres al voltant d'objectius compartits; per tant, es pretén que aquest desenvolupament ajudi les persones "en el moment adequat, començant amb recursos basats en la comunitat, en lloc d'esperar fins que una persona acabi amb necessitats greus i accedint a serveis com els d'atenció d'emergència o residencial, generalment a un alt cost" (Muir i Quilter-Pinner, 2015, p. 28).

El desenvolupament comunitari i el constructe de comunitat són indissociables. La comunitat és considerada com el poble, el barri o la ciutat, que té recursos i serveis i que a més promou dinàmiques col·lectives que permeten donar resposta a les dificultats i necessitats de les persones, sobretot de les que es troben en situacions de risc o vulnerabilitat social. En aquest sentit Caride (2017) manifesta que l'acció comunitària no ha de ser un concepte buit, és a dir, ha de concentrar "continguts teòrico-normatius, estratègics, metodològics, operacionals, etc., que permetin assolir fites o objectius viables; només així les comunitats podran observar el seu propi desenvolupament" (p. 260).

D'altra banda, el que mou una persona o grup de persones a ser part de la comunitat és la motivació i el compromís social; l'autor Ortega-Ruiz (2009) manifesta que cal que "els significats provinguin la cultura que envolta l'individu perquè s'hi integri, sigui part del seu propi món, es construeixi útil i rellevant per a ell i per a les persones properes" (p. 147). Quan s'aborden els problemes o necessitats d'un grup, s'ha de considerar que aquests problemes són el resultat de la relació entre les persones i el seu context social, que s'evidencien en pobresa o exclusió com a part del problema social.

Com apunten Luzón i Sevilla (2015), per sortir de la pobresa i integrar-se millor a la pròpia comunitat, per a l'apoderament i per a gaudir d'altres drets, l'educació és el mitjà fonamental. Galtung (2003) destaca com el fet de transformar els conflictes i les situacions de violència d'arrel permet que les persones implicades facin front a una situació determinada permetent el seu potencial desenvolupament, seguint la seva tesi segons la qual "és el fracàs en la transformació del conflicte allò que porta a la violència" (p. 14). Per tant, les estratègies de treball comunitari per a resoldre conflictes per mitjans no violents i creatius és fonamental per aconseguir la pau a la comunitat; per això serà necessari aprofundir en la cultura i l'estructura social, espai on s'originen els conflictes, com la millor manera de prevenir i, si escau, de resoldre els brots de violència (Galtung, 1998).

Es pretén que ajudi les persones "en el moment adequat, començant amb recursos basats en la comunitat, en lloc d'esperar fins que una persona acabi amb necessitats greus"

El que mou una persona o grup de persones a ser part de la comunitat és la motivació i el compromís social

El potencial del desenvolupament psicosocial de la persona i el seu entorn és considerada mútua i permanent, essent així la família i els sistemes extra familiars (escola, treball, barri, etc.) estableixen un procés continu que es troba “estructuralment limitat per les característiques socioambientals i econòmiques de l’entorn de vida quotidiana” (Vargas-Rubilar, Lemos i Richard, 2017, p. 159), per tant, els grups socials com la família, l’escola i la comunitat són els responsables perquè aquest desenvolupament sigui al més òptim possible.

És fonamental intervenir amb els individus, però també cal incidir en els seus entorns familiars, comunitaris i socials en general

Aportacions teòriques en l’àmbit del desenvolupament psicosocial com els models ecològics permeten conèixer “la interacció de factors personals, situacionals i socioculturals que influeixen en com un individu es veu afectat en el seu context respectiu” (Tam *et al.*, 2016, p. 231), d’altra banda, l’abordatge ecològic segons Fantona (2018) és considerat una aproximació estructural, ja que és fonamental intervenir amb els individus, però també cal incidir en els seus entorns familiars, comunitaris i socials en general.

Per això, el model d’ecologia del desenvolupament humà de Bronfenbrenner es basa en el fet que diversos tipus de sistemes tenen relació i interacció entre si; aquests sistemes són coneguts com microsistema, mesosistema, exosistema i macrosistema.

El *microsistema* es refereix al conjunt de relacions que es donen entre la persona en desenvolupament i l’ambient proper en el qual es desenvolupa; el microsistema més important és la família i les relacions dels seus membres: pares-fills i mare-pare. Al *mesosistema* hi ha les influències contextuals, és a dir, les interaccions entre els microsistemes en què es desenvolupa la persona com l’escola i els amics. L’*exosistema* té en compte les estructures socials formals i informals que influeixen en la persona, tot i que no en formi part, com la feina, les amistats dels pares, les associacions veïnals, la comunitat, els serveis socials, etc. I, finalment, el *macrosistema* està compost pels valors culturals, creences, circumstàncies socials i esdeveniments històrics que s’han donat en la comunitat i que afecten els altres sistemes (Rodrigo i Palacios, 2008). Per tant, la intervenció que es realitzi en els sistemes socials ha de tenir en compte al màxim els recursos psicològics de què disposen les persones.

L’ambient és un determinant decisiu en el benestar de l’individu; és fonamental com a formador del comportament humà ja que contempla una complexa combinació de variables organitzacionals, socials i físiques, les mateixes que influencien decisivament sobre el desenvolupament de la persona (Moos i Trickett, 1974; Moos, 1979).

Un clima social adequat és aquell que promou en la persona

un bon desenvolupament psicològic, acadèmic, emocional o de comportament; associant-se, així a un desenvolupament saludable, un aprenentatge òptim, adaptació escolar i social i a un desenvolupament del seu propi autoconcepte, autoestima, empatia i sociabilitat, centrant-se en l'ajust personal i en l'adaptació social, escolar i familiar (Aguirre-Burneo, 2012, p. 72).

Per a l'Organització Mundial de la Salut (vegeu la figura 2), en les intervencions psicosocials s'han de tenir en compte tres nivells: 1) *prevenció primària*, pretén oferir oportunitats per al desenvolupament humà i acadèmic i abasta accions positives, relacionades amb el benestar, el desenvolupament d'hàbits d'estudi, el desenvolupament de competències en matemàtiques, llengua, ciutadanes, etc.; 2) *prevenció secundària*, correspon a l'atenció d'una problemàtica específica que afecti un grup determinat i que es trobi en una situació de més risc; 3) *prevenció terciària*, es considera l'atenció de casos que requereixin un acompanyament per a la millora la qualitat de vida, quan s'enfronti a un cas greu de malaltia o a un problema de risc social.

En general, en parlar de prevenció es fa referència al canvi social relacionat amb el desenvolupament de recursos de la comunitat on s'intervé. "Es tracta de potenciar recursos existents i posar-los al servei d'un projecte col·lectiu i de crear nous recursos que atenguin necessitats no ateses pels propis recursos comunitaris" (Rodrigo i Palacios, 2008, p. 510).

Figura 2: Model d'intervenció psicosocial - OMS

Font: López, 2014.

El Fòrum Mundial de l'Educació del 2015, entre les seves conclusions, va presentar la proposta de la necessitat de promoure una educació de qualitat per a tothom, amb la perspectiva cap al 2030. Aquesta proposta pretén transformar vides mitjançant una educació que abordi aspectes d'inclusió i equitat, per obtenir una transformació real de la societat; aquests indicadors són elements clau per a l'adequació de polítiques i pràctiques educatives als diferents esce-

En les intervencions psicosocials s'han de tenir en compte tres nivells: prevenció primària, prevenció secundària i prevenció terciària

naris i contextos socials, econòmics i culturals. Tot i que les agendes nacionals i internacionals han incorporat la necessitat d'un aprenentatge al llarg de la vida no s'evidencia una educació exclusiva en contextos escolars "minorant i fins i tot deslegitimant les pràctiques educatives que s'esdevenen en altres escenaris i temps socials" (Gradaille i Caride, 2016, p. 6).

La formació d'estudiants universitaris ha de contemplar la capacitat de "donar resposta a noves necessitats i demandes educatives, moltes de les quals, emergents"

La formació d'estudiants universitaris ha de contemplar la capacitat de "donar resposta a noves necessitats i demandes educatives, moltes de les quals, emergents [...] que obliguen a repensar la naturalesa i l'abast de l'educació com una pràctica extensible a qualsevol temps i espai de la vida de les persones" (Caride, 2008, p. 122). Advoquem per pràctiques educatives, i no només escolars, que dialoguin amb els contextos, amb les necessitats i les demandes que planteja la població per tal d'atendre la diversitat d'expectatives, aportar solucions i democratitzar les oportunitats de desenvolupament en clau educativa i social.

La universitat necessita incrementar la seva vinculació amb la societat; cal generar un model d'universitat compromesa, entenent la formació acadèmica i integral de les persones no només com a professionals, sinó també des de la perspectiva de ciutadania responsable, fonamentant-se en la "reivindicació d'una institució d'educació superior orientada directament a la construcció d'una societat millor" (Manzano, 2012, p. 43).

Cal generar un model d'universitat compromesa, entenent la formació no només com a professionals, sinó també des de la perspectiva de ciutadania responsable

Promoure una cultura social compromesa amb la sostenibilitat, en què gràcies a "la participació d'entitats externes, cohesionades al voltant d'un projecte educatiu compartit, s'anirà progressivament conformant una xarxa de col·laboració comunitària més àmplia, que permetrà avançar millor i en benefici de tots" (Barrón i Muñoz, 2015, p. 222), és necessari en un món cada vegada més individualista.

El treball en el context comunitari, tal com apunten autors com Gradaille i Caride (2016), permet als estudiants universitaris desenvolupar competències relacionals i d'identificació amb l'entorn social, de tal manera que podran

- Adequar la seva formació acadèmica a les necessitats socioeducatives de l'entorn.
- Impulsar processos de participació i treball en equips multidisciplinaris.
- Respondre a problemes i necessitats socials.
- Promocionar el treball en xarxes.
- Desenvolupar eines per implementar programes a mitjà o llarg termini, fent èmfasi en els processos, vivències i experiències.
- Combinar els principis d'equitat, qualitat i justícia social amb el dret a l'educació, derivant en pràctiques i experiències inclusives que contribueixin al benestar social i a la millora de les condicions de vida (p. 12).

Context d'estudi

Cal distingir les característiques del territori, especialment aquelles que són pròpies d'algun sector, barri o context que per la marginalitat i la segregació que pateix no reuneixi les condicions per al benestar i, en termes generals, aquelles àrees de la ciutat que estiguin desproveïdes d'oportunitats i condicions per a satisfer la qualitat de vida dels qui hi viuen (Aguilera-Martínez i Medina-Ruiz, 2017, p. 79). És per això que cal una contextualització del lloc d'aquest estudi.

La ciutat de Loja està situada al sud de l'Equador. Segons l'últim cens poblacional hi ha 214.855 habitants, el 46,9% dels quals són homes i el 48,8% són dones. La mitjana d'edat és de 29 anys. El 93,9% de la població s'identifica com a mestissa¹. Les principals activitats que es realitzen a la ciutat són el comerç, l'agricultura, la ramaderia i l'educació (Díaz, 2018; Burneo, 2018). El 17,3% dels habitants del cantó Loja es considera pobre perquè té necessitats bàsiques insatisfetes (NBI²) extremes, el 26,3% es considera pobre per NBI no extremes i el 56,4% no és pobre (INEC, 2010). Al sud-occident de la ciutat, aproximadament a vuit quilòmetres del centre, hi trobem el sector Tierras Coloradas³, on es registren 5.994 persones en edats compreses entre 1 i 75 anys (vegeu la taula 1).

Taula 1: Distribució per edats en el sector Tierras Coloradas

Sexe		>1 any	12 a 23 mesos	1 a 4 anys	2 a 4 anys	5 a 9 anys	10 a 14 anys	15 a 19 anys	20 a 64 anys	65 a 74 anys	75 anys i més
H	D										
2.949	3.045	118	124	496	372	622	624	602	3.074	322	254

Font: Ministerio de Salud Pública de l'Equador (2017).

Aquest estudi es va realitzar al barri Víctor Emilio Valdivieso, on viuen 2.289 persones. El barri disposa de tots els serveis bàsics: aigua, llum, transport públic, educació (escola primària), seguretat (Unitat de Policia Comunitària - UPC), clavegueram i centre mèdic. El nivell educatiu assolit per la població és educació bàsica incompleta (40%). Pel que fa a oportunitats laborals, s'evidencia un problema funcional en el sector per les escasses oportunitats ja que el 70% dels habitants del sector treballa en diversos oficis, el 13% és paleta, el 19% és comerciant informal, el 25% de les mares de família són treballadores de la llar, es dediquen a la bugaderia o són mestresses de casa. Els ingressos que perceben les famílies fluctuen entre 150 i 300 dòlars mensuals, tot i que de vegades s'obté la quantitat mínima (Sánchez, 2017; Díaz, 2018).

El barri és una zona on sovint s'evidencia la vulnerabilitat i els riscos socials. En aquest sentit, destaca el que ha esmentat Tandazo (2018) d'acord amb les dades emeses pel Servicio Integrado de Seguridad - ECU del cantó Loja

l'any 2017: entre els mesos de gener i juny d'aquest any es van registrar 117 casos de violència intrafamiliar, 16 persones desaparegudes, 95 consumidors d'alcohol als carrers, 51 casos de robatori, 77 casos de baralla o conflictes comunitaris, 1 delictes sexual i 12 casos de consum de drogues.

Metodologia

El disseny metodològic es planteja des d'una perspectiva qualitativa⁴, basada en la metodologia de l'estudi de cas⁵, que inclou la revisió de fonts directes i indirectes, a través d'estudis previs *in situ*, els mateixos que han estat analitzats i sintetitzats en l'apartat de context.

El propòsit d'aquest estudi fou conèixer les percepcions i les necessitats de les famílies i aprofundir en els seus punts de vista, per tal d'interpretar-ne el significat real i abordar-lo

El propòsit d'aquest estudi fou conèixer les percepcions i les necessitats de les famílies i aprofundir en els seus punts de vista, per tal d'interpretar-ne el significat real i abordar-lo. Essent així, es va plantejar com a objectiu identificar les necessitats fonamentals de la comunitat de Tierras Coloradas per al treball i la col·laboració entre la universitat i la comunitat, que concorda amb les preguntes de la recerca: quines són les principals preocupacions dels pares de família vers els seus fills?, quin nivell d'incidència tenen els programes d'intervenció social en la comunitat?, quina és la influència dels programes d'intervenció social en el desenvolupament de competències professionals en els estudiants universitaris?

Es justifica aquest treball ja que la universitat fa cinc anys que treballa a la comunitat en aspectes com la millora d'habitatges, generació d'hortos familiars, etc., per tant, es coneixen les necessitats del barri pel que fa a aspectes socials, educatius i econòmics.

La població objecte d'estudi són persones que viuen a la comunitat de Tierras Coloradas, puntualment al barri Víctor Emilio Valdivieso, on es troba concentrat el 38% dels habitants de la comunitat. La mostra objecte d'estudi es va obtenir mitjançant el sistema no probabilístic, atès que l'elecció dels elements va dependre de motius relacionats amb les característiques de la recerca: situació de les famílies, necessitats socials i educatives, problemàtiques del barri, etc. Vam contactar amb diverses persones del barri, les quals de manera voluntària van accedir de participar en l'estudi. Vuit persones, en edats compreses entre els 20 i els 65 anys, van ser considerades líders a la comunitat i, d'altra banda, també hi havia 30 pares de família en edats compreses entre els 30 i els 65 anys, que viuen al barri i que assisteixen a la parròquia per a fer-hi la catequesi.

El treball de camp (diagnòstic) es va dur a terme durant dos mesos (octubre i novembre del 2018) als líders de barri (president del barri, capellà de l'església, dones líders, policia comunitari, professionals de l'àrea de salut i directora de l'escola municipal), als quals es va anomenar *actors clau*. Es

va realitzar la combinació dels mètodes següents: estudi de cas per conèixer la situació del context socioeconòmic del sector, entrevistes que van permetre contrastar la informació recollida i l'anàlisi aprofundida d'aquesta informació.

Atès el nombre d'entrevistes, no va ser necessari utilitzar un programa d'anàlisi específic, de manera que la informació es va revisar manualment amb una perspectiva d'anàlisi del discurs, identificant aspectes en comú i aspectes particulars o específics de l'exercici en cada comunitat.

Els actors universitaris involucrats en l'estudi van ser estudiants del grau de Psicologia, els quals van desenvolupar el seu treball com a part de pràctiques pre-professionals per desenvolupar competències que contribueixen a la formació com a futurs professionals, i en l'adquisició d'una experiència d'intervenció en la comunitat. A més, es va comptar amb la col·laboració dels membres de la Càtedra UNESCO de Cultura i Educació per a la Pau de la Universidad Técnica Particular de Loja – UTPL, a través dels joves voluntaris per a la pau (estudiants de les carreres com Dret, Comunicació social, Economia, Gestió ambiental i Psicologia), que s'agrupen per desenvolupar activitats relatives a la construcció de la pau, amb la col·laboració de docents investigadors dels grups de recerca Orientació educativa i pau i Ambient i societat, sota la figura de responsabilitat social universitària.

Desenvolupament

Per a l'estudi es va proposar el següent disseny metodològic, que comporta fases des del coneixement de l'entorn fins a l'avaluació.

Figura 3: Disseny metodològic

Font: Elaboració pròpia.

Fase 1. Coneixement de l'entorn: l'apropament a la comunitat es va fer a través d'actors clau: president del barri, capellà de l'església, dones líders, policies comunitaris, professionals de l'àrea de salut i directora de l'escola municipal, amb els quals es va mantenir un diàleg i després una entrevista de tipus semiestructurada amb sis preguntes agrupades segons tres aspectes: coneixement de la comunitat, principals problemes i requeriments de suport. Complementàriament a l'aplicació d'enquestes, es van realitzar entrevistes informals a pares i mares que assisteixen a la catequesi a l'església. Mitjançant l'anàlisi de la informació recopilada, la delimitació i la jerarquització dels temes (per importància i recurrència) es van establir les necessitats i les problemàtiques del sector.

Fase 2. Planificació de la intervenció: un cop identificada la principal problemàtica, es va procedir a programar la intervenció amb infants del sector, tenint en compte el propòsit, les activitats, la calendarització d'activitats i els possibles resultats. Els nens es van agrupar segons edat i any d'escolaritat, a més es va establir un horari i un dia específics per a cada grup. D'altra banda, vam comptar amb estudiants i voluntaris que treballarien en el projecte amb els docents i cooperants internacionals.

Fase 3. Intervenció: es va compartir amb els pares de família la proposta d'intervenció psicopedagògica per a l'acompanyament d'activitats escolars (deures), i també el detall de les activitats, la temporització i les persones responsables. A més, es va considerar aquest espai per motivar i sensibilitzar sobre la importància d'un bon acompanyament en activitats escolars als nens. Un cop presentada la proposta, aquells pares que van manifestar interès que els seus fills es beneficiessin del programa d'intervenció van signar una carta d'acceptació i compromís d'assistència dels seus fills, segons el dia i l'horari establert per la coordinació del projecte. Addicionalment es va crear un grup en una xarxa social (WhatsApp) per mantenir informats els pares de tot el procés.

Fase 4. Avaluació: va constituir un element clau en el desenvolupament i la projecció del treball. Es pot dividir en dos moments: primer, durant el procés, és a dir, un seguiment del treball setmanal de camp dels estudiants-tutors, en què es van tenir en compte novetats com ara l'assistència dels nens, el progrés en les activitats, casos especials, l'atenció a pares, la problemàtica amb els infants. Tot plegat, corroborat amb el que s'escribia al llibre de camp. Segon, l'avaluació al final, en què es va realitzar el tancament dels sis mesos d'intervenció; es va comptar amb dos tipus d'informants: els pares i mares i els estudiants-tutors a través del desenvolupament de grups focals.

Instruments emprats

- **Entrevista semiestructurada (*ad hoc*)** aplicada als líders i persones del barri; l'entrevista té una estructura i un guió de preguntes en què es fa referència a tres blocs temàtics: coneixement de la comunitat, principals problemes o necessitats i requeriments de suport o intervenció, amb preguntes com les següents: Quines són les preocupacions en relació amb la situació de les famílies del barri? El barri té espais de lleure per a nens i joves? Les famílies estan organitzades per tenir cura dels fills mentre els seus pares treballen? Sap a càrrec de qui estan els nens a la tarda? Hi ha problemes socials com venda i consum de droga, alcohol, etc.? En quins àmbits li agradaria que la universitat pogués donar suport al barri? El guió de l'entrevista fou validat mitjançant el judici de cinc experts en àrees de psicologia i economia, els quals hi van fer petits canvis, que van ser acollits abans del procés d'entrevista al grup seleccionat.

- **Fitxes personalitzades:** documents en què els pares indicaven les seves necessitats de suport pel que fa a acompanyament pedagògic, principals dificultats acadèmiques dels seus fills, temes relacionats amb la criança, ensenyament, hàbits d'estudi, etc.
- **Llibre de camp:** va permetre registrar les activitats diàries, incloïa els apartats de data, nom i descripció de l'activitat i altres aspectes a destacar. Aquest instrument va ser molt important en el desenvolupament de les activitats perquè va permetre als estudiants-tutors, sistematitzar i monitoritzar permanentment mitjançant un procés d'observació. Aquesta presa de notes va servir per analitzar, organitzar i interpretar informació rellevant de la pràctica.

Resultats

En el següent apartat es presenten els resultats més rellevants que es van poder identificar de la implementació d'aquest projecte. Aquesta informació ha estat ordenada d'acord amb les fases planificades dins de la metodologia, la qual cosa ens ha permès obtenir els següents resultats.

Diagnòstic de la comunitat de Tierras Coloradas

El barri Tierras Coloradas presenta les característiques següents: més del 60% dels habitants percep un sou inferior al bàsic⁶, el 45% de mares fa treballs de la llar en cases del centre de la ciutat de Loja. Tot i ser una població econòmicament activa, l'ingrés percebut no és suficient per subsistir, la qual cosa els obliga a buscar un altre tipus d'activitat informal com oficis (fusteria, obra, electricitat, lampisteria), agricultura, comerç i construcció.

Pel que fa al nivell educatiu dels habitants, el 32% té un nivell d'escolaritat primari; aquesta realitat canvia en la població de nens d'entre 6 i 12 anys, ja que el 100% està escolaritzat entre primer i desè d'educació general bàsica. D'altra banda, la població de persones grans (65 a 85 anys) roman al barri sense cap activitat formal. Un percentatge de persones grans que voreja el 25% ajuda a tenir cura dels seus nets mentre els seus pares treballen.

Les entrevistes amb els actors clau van permetre conèixer les necessitats de la comunitat, la situació de les famílies, nens i joves. Detallem els resultats d'aquestes entrevistes a la taula següent.

L'ingrés percebut no és suficient per subsistir, la qual cosa els obliga a buscar un altre tipus d'activitat informal

Taula 2: Resultat de les entrevistes

ENTREVISTATS	RESUM RESPOSTES
President del barri (home de 45 anys)	<ul style="list-style-type: none"> • Hi ha molts problemes amb els joves que són al carrer sense fer res, per això consumeixen alcohol i drogues. • A la tarda, els nens estan sols a casa; no tenen ningú que els acompanyi. • Hi ha famílies que no col·laboren per a la millora del barri.
Capellà del barri (home de 65 anys)	<ul style="list-style-type: none"> • Les mares estan preocupades pel rendiment dels seus fills; ells estan malament a l'escola. • Els nens estan sols a la tarda. • Els joves han perdut els valors; no hi ha consciència sobre la sexualitat responsable.
Líder de barri 1 (dona de 48 anys)	<ul style="list-style-type: none"> • Les mares surten a treballar a la ciutat i han de deixar els seus fills sols; ells es fan el seu propi menjar. • Molts nens estan sols o amb els seus germans grans. • Abans existia un grup de mares que ajudaven a tenir cura dels nens a la tarda, era com una llar d'infants.
Líder de barri 2 (dona de 20 anys)	<ul style="list-style-type: none"> • Els nois (joves) no tenen res a fer al barri, per això es dediquen a consumir alcohol. • Hi ha moltes noies menors de 18 anys que s'han quedat embarassades (jo en sóc un exemple); en molts casos han estat violades al barri. • Cal que els joves coneguin les oportunitats de feina, estudi o iniciatives emprenedores.
Policia comunitari (home de 45 anys)	<ul style="list-style-type: none"> • La seguretat al barri ha millorat, però de vegades la comunitat no ajuda a mantenir l'ordre. • Els nens i joves necessiten més acompanyament dels seus pares. • Hi ha moltes denúncies de violència intrafamiliar.
Directora d'escola municipal (dona de 45 anys)	<ul style="list-style-type: none"> • Tots els nens del barri estan escolaritzats. • El problema més gran dels nens és que no duen els deures a l'escola; ho diem a les mares, però no hi fan res. • Molts nens passen la tarda tot sols, no hi ha ningú que els ajudi. • Si algú els acompanyés en les seves activitats escolars per a casa (deures), els aniria millor a l'escola. • Els nens no tenen problemes d'aprenentatge; el que passa és que no tenen hàbits d'estudi. Els que tenen problemes els tenim identificats i els ajudem a l'escola.
Professional de salut 1 (dona de 40 anys)	<ul style="list-style-type: none"> • Tenim un mapatge de les famílies pel que fa a la seva salut física. • Tots els nens menors de 6 anys tenen les vacunes completes. • Hi ha casos de violacions, violència intrafamiliar i dependència de drogues.
Professional de salut 2 (dona de 35 anys)	<ul style="list-style-type: none"> • Hi ha noies que són molt bones estudiantis, però a causa de la seva situació econòmica no poden continuar els estudis universitaris. • Hi ha moltes dones menors de 15 anys que estan embarassades, d'altres amb 20 anys ja tenen dos o tres fills; la majoria són mares solteres.

Font: Elaboració pròpia.

Els resultats de les entrevistes evidencien les necessitats i les problemàtiques del barri. Aquesta informació va permetre identificar i categoritzar en tres grups els actors i les seves problemàtiques:

Nens:

- Romanen sols a la tarda
- Manca d'acompanyament per a activitats escolars

Joves:

- Consum d'alcohol i drogues
- Embaràs adolescent
- No accedeixen a la universitat, ni treballen

Famílies:

- Denúncies de violència intrafamiliar
- Manca d'acompanyament als seus fills

D'altra banda, a través de les reunions de catequesi a la parròquia es va establir un contacte directe amb alguns pares i mares que van manifestar la seva preocupació sobre els resultats acadèmics dels seus fills i la problemàtica en relació amb l'aprenentatge en les àrees bàsiques de lectura i matemàtiques. Van reconèixer que els seus fills estan sols a la tarda, atès que les seves obligacions laborals no els permeten acompanyar-los i/o fer-los seguiment d'activitats escolars (deures), i per tant van expressar la seva preocupació pel rendiment acadèmic dels seus fills ja que, en els resultats lliurats per l'escola, la mitjana de notes no és bona.

Planificació de la intervenció

Amb els resultats de les entrevistes amb actors clau i pares de família es va determinar que l'àmbit més apropiat per a la intervenció era el dels aspectes psicopedagògics com l'acompanyament en les activitats extraescolars i els deures.

La intervenció psicopedagògica es va realitzar des del model d'educació no formal, ja que es va materialitzar en un conjunt de pràctiques educatives i activitats lúdiques amb els nens beneficiaris.

Per a la planificació d'aquesta intervenció es va tenir en compte el nombre de nens que hi participarien i l'edat, amb la intenció de fer una distribució de grups per a cada dia d'assistència a la intervenció.

Taula 3: Beneficiaris directes del programa

Distribució de grups per dia				Total nens beneficiaris
Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	
Grup 1: Edat: 6 – 7 anys Total: 4	Grup 1: Edat: 6 – 7 anys Total: 4	Grup 1: Edat: 6 – 7 anys Total: 4	Grup 1: Edat: 6 – 7 anys Total: 4	Edat: 6 – 7 anys Total: 16
Grup 2: Edat: 7 – 8 anys Total: 5	Grup 2: Edat: 7 – 8 anys Total: 5	Grup 2: Edat: 7 – 8 anys Total: 5	Grup 2: Edat: 7 – 8 anys Total: 5	Edat: 7 – 8 anys Total: 20
Grup 3: Edat: 8 – 9 anys Total: 6	Grup 3: Edat: 8 – 9 anys Total: 6	Grup 3: Edat: 8 – 9 anys Total: 6	Grup 3: Edat: 8 – 9 anys Total: 6	Edat: 8 – 9 anys Total: 24
Grup 4: Edat: 9 – 11 anys Total: 5	Grup 4: Edat: 9 – 11 anys Total: 5	Grup 4: Edat: 9 – 11 anys Total: 5	Grup 4: Edat: 9 – 11 anys Total: 5	Edat: 9 – 11 anys Total: 20

Font: Elaboració pròpia.

Es va convocar els pares de família per presentar el programa d'intervenció i acompanyament d'activitats escolars, i se'ls va explicar la dinàmica de treball, les responsabilitats i l'abast de la intervenció. Després de conèixer la proposta, van signar una carta d'acceptació i compromís d'assistència dels seus fills, segons el dia i l'horari establert per la coordinació del projecte.

El procés d'intervenció es va desenvolupar gràcies a una planificació setmanal amb sessions diàries de dilluns a dijous

El procés d'intervenció es va desenvolupar gràcies a una planificació setmanal amb sessions diàries de dilluns a dijous, utilitzant les següents estratègies:

- Desenvolupament d'activitats escolars en les àrees bàsiques de llengua, matemàtiques, ciències naturals i socials.
- Revisió de tasques i/o comentaris dels docents per al reforç de certes àrees.
- Solució d'inquietuds per part de nens i pares de família.
- Resolució de problemes, treball cooperatiu, diàleg, pedagogia de la pregunta.
- Aprenentatge cooperatiu.
- Jocs de rol.
- Diàleg crític.
- Desenvolupament d'habilitats de comunicació assertiva.
- Desenvolupament de pensament crític.
- Lectures crítiques, anàlisis, pluja d'idees, etc.
- Avaluació i valoració psicopedagògica.

Resultats de la intervenció

L'acompanyament de les activitats extraescolars el van realitzar tres voluntaris de la Universidad de Sevilla (psicòlegs amb experiència en intervenció social comunitària), disset estudiants de la carrera de Psicologia de la Universidad Técnica Particular de Loja – UTPL (que van col·laborar-hi des de la perspectiva de les pràctiques pre-professionals en la matèria de Tècniques d'intervenció psicopedagògica) i nou voluntaris joves per a la pau, adscrits a la Càtedra UNESCO de Cultura i Educació per a la pau de la Universidad Técnica Particular de Loja – UTPL (estudiants de carreres com Dret, Comunicació, Administració d'empreses, Economia), que van ser formats i supervisats per docents investigadors de les àrees de psicologia i ciències jurídiques.

La intervenció es va programar per a desenvolupar-la en quatre dies a la setmana, en grups de quatre i cinc nens, distribuïts per edats, i es va fer un registre d'assistència setmanal. La durada d'aquesta tercera fase va ser de nou mesos; com a beneficiaris directes hi havia vuitanta nens d'entre sis i onze anys i com a beneficiaris indirectes, quaranta-cinc famílies del sector Tierras Coloradas.

Resultats de l'avaluació

L'avaluació del projecte es va realitzar a través de grups focals, amb els pares de família els fills dels quals van ser beneficiaris directes del programa i amb els actors responsables de la intervenció seleccionats aleatòriament.

Els pares de família van ser convocats a una reunió especial per avaluar el programa d'intervenció. Van assistir-hi vint mares de família, les edats de les quals fluctuen entre 25 i 45 anys, amb un nivell educatiu de primària i batxillerat i que són treballadores de la llar en cases de la ciutat de Loja, i una àvia de vuitanta anys que no treballa i es fa càrrec dels seus nets perquè la seva filla viu a Espanya. En destaquem els testimonis següents:

Mare 1 - Julia: Els meus fills (7 anys i 10 anys) venien feliços a l'escoleta (així anomenen la intervenció). Aquí han après a tenir cura dels seus quaderns i fer els deures. A l'escola han millorat les notes.

Mare 2 - Narcisa: La meva filla (8 anys) ha millorat la lectura i l'escriptura, abans no li agradava llegir, però les "senyorettes" (es refereix a les cooperants) li llegien molt i ara li agraden els contes.

Mare 3 - Maria: Els meus fills (7 anys i 9 anys) a l'inici no volien venir perquè deien que els feia mandra fer els deures, però a poc a poc ells mateixos es preparaven per venir. Ara tenen notes més bones i els agrada fer els deures de matemàtiques.

Mare 4 - Juana: La meua filla (10 anys) tenia problemes amb els exercicis de matemàtiques, però un jove li va ensenyar la suma i la multiplicació, ara ella està més segura quan ha de resoldre els problemes que li encomanen a l'escola.

Mare 5 - Ana: Al meu fill (9 anys) no li agradava l'escola, amagava els quaderns, la professora em deia que el meu fill tenia els quaderns ratllats i bruts. Ara ell mateix en té cura i no els embruta, diu que la senyoreta espanyola li ho va ensenyar i que cada dia que tenia net el quadern li regalava una estrella, al final els va guanyar a tots i li van donar un premi.

Àvia 1 - Mercedes: Els meus nets (9 anys i 11 anys) ara fan els deures, venen puntuals (aules parròquia), fan els deures amb els joves ben aviat i després tenen temps de jugar a futbol.

En general es nota que les mares i l'àvia reconeixen el canvi dels seus fills i nets. Després de la intervenció, aquests resultats es veuen reflectits en hàbits d'estudi, cura dels materials i de si mateixos, resolució de problemes matemàtics, gust per la lectura, temps de lleure, etc. Dels resultats evidenciats s'infereix que l'organització del temps, l'acompanyament i la motivació són elements que juguen un paper cabdal en l'acompliment acadèmic. Tal com indiquen Amrai, Motlagh, Zalani i Parhon (2011), els hàbits d'estudi, l'organització del temps, l'actitud o la motivació tenen una correlació positiva amb el rendiment acadèmic. En aquest sentit, els infants beneficiaris del projecte van aprendre a destinar temps de qualitat per estudiar i/o realitzar tasques.

Pel que fa als resultats de la intervenció, els joves voluntaris per a la pau (estudiants de carreres com Economia, Psicologia, Dret, Comunicació social i Administració d'empreses, d'edats compreses entre 19 i 21 anys) van exposar idees interessants i ben diverses, que descrivim a continuació.

José Andrés: Identifico aquesta experiència com una experiència de gran impacte en la meua vida personal i formativa, ja que he conegut i he analitzat les condicions del barri i ara comprenc que necessiten la meua ajuda. Estic molt compromès amb el treball en la comunitat.

Angie: La intervenció em va permetre generar un vincle amb la comunitat, la qual cosa em compromet en la continuïtat del projecte. Tenia certes idees i estereotips en relació amb el barri i la seva gent, però ara els veig amb uns altres ulls, per a mi tots els nens són iguals.

Gabriel: He desenvolupat un compromís amb la comunitat i he millorat les meves habilitats de treball social. M'agrada treballar amb els nens, he pogut aplicar-hi el que m'han ensenyat a classe.

Fernando: El treball amb els nens va generar un vincle afectiu. Això en gran mesura ha estat una peça fonamental per garantir la meua participació en l'espai d'acompanyament. Em vaig sentir útil ajudant els pares que no tenen temps per a realitzar activitats com ara jocs a l'aire lliure. Amb els seus fills vaig trobar un espai de distracció per a mi també.

David: Alguns pares van identificar com a positiva la intervenció, per bé que van assenyalar que cal millorar aspectes de comunicació entre nosaltres i els nens per continuar amb la participació dels seus fills. Em van agrair l'ajuda que se'ls ha donat, em vaig sentir molt bé en saber que el meu treball és important per a altres. Als pares els agradaria que continuéssim treballant amb els seus fills en altres àrees com l'anglès, les matemàtiques i la lectura.

Conclusions i projeccions

En referència a la pregunta plantejada com a objecte de l'estudi: quines són les principals preocupacions dels pares de família vers els seus fills?, destaca la situació dels nens, que romanen sense acompanyament i sense cura dels pares de família a la tarda; en alguns casos, la cura s'ha desplaçat a figures com els avis, els oncles o els germans grans. La manca d'acompanyament dels pares està íntimament lligada al fet del poc o nul suport a les activitats escolars i sobretot a la manca d'hàbits d'estudi dels nens, cosa que fou corroborada per la directora de l'escola. Pel que fa als joves, un dels temes de més preocupació en la comunitat és el consum d'alcohol i drogues. És una problemàtica important dins del barri, on hi ha identificats espais físics en què els joves consumeixen, compren i venen droga; a més aquests espais són considerats insegurs per als habitants. D'altra banda, els joves que finalitzen el batxillerat tenen dificultats per accedir a estudis universitaris, a causa de la puntuació requerida i la limitació de places⁷ o per manca de recursos econòmics per a pagar una universitat privada. Aleshores es queden a l'atur atès que tampoc no accedeixen a places de treball.

Una altra problemàtica detectada és l'embaràs adolescent, que a nivell de país és un tema de salut pública. Al barri adquireix un significat important en virtut de dades oficials del Ministerio de Salud que alerten sobre la seva incidència. Hi ha informes d'embarassos en nenes de 14 i 15 anys.

El tema de la violència a les famílies és un altre problema de preocupació i interès. Es contrasta amb les dades nacionals de l'Encuesta Nacional de Relaciones Familiares y Violencia de Género contra las Mujeres (INEC, 2011), que assenyalava que més del 50% de dones ha viscut algun tipus de violència. Segons les dades, en les vint províncies del país una de cada quatre dones ha patit violència sexual, situació que en aquest cas no és un fet aïllat i està for-

tament identificat pels actors clau; la concurrència de violència contra dones és una situació coneguda per la comunitat, a més algunes d'elles han acudit d'emergència al centre de salut del sector per tal de ser-hi ateses.

Pel que fa a la intervenció directa amb els nens, s'evidencien millores en l'aprenentatge de bons hàbits, planificació del temps d'estudi i desenvolupament de tècniques d'estudi, cosa que afavoreix l'execució de les activitats escolars, ja que les podran realitzar amb més rapidesa, eficàcia i precisió, tot disminuint l'esforç físic i psicològic (Capdevila i Vilallonga, 2016).

En relació amb la pregunta de la recerca sobre la influència dels programes d'intervenció social en el desenvolupament de competències professionals en els estudiants universitaris, la intervenció amb els infants va permetre que els estudiants universitaris i cooperants poguessin contrastar els seus coneixements teòrics amb les necessitats i problemàtiques socials, associades al seu procés d'aprenentatge. L'enfortiment de les estructures de voluntariat esdevé fonamental en la construcció de comunitat partint del procés de presa de consciència i acció en el territori. El coneixement i la praxi constitueixen eines transformadores dins del seu eix d'enfortiment de capacitats en cultura de pau; a través d'aquest procés, els estudiants-tutors assumeixen aquesta experiència com a responsabilitat social i projecten la seva experiència a altres estudiants per incentivar la seva participació en la construcció de pau.

Finalment, amb relació al nivell d'incidència que tenen els programes d'intervenció social en la comunitat, la necessitat d'establir processos participatius amb la comunitat és de vital importància des de la perspectiva de la intervenció psicosocial. En la mesura que la comunitat col·labori activament en la construcció i canvi dels seus entorns, els processos generaran una incidència alta; en aquest cas s'ha de treballar intensament per enfortir la figura de corresponsabilitat dels membres de la comunitat. Per això, s'ha proposat l'aplicació de programes específics que tinguin relació amb les problemàtiques i els beneficiaris, en aquest cas els nens, els joves i les seves famílies, atès que no es pot intervenir al marge dels contextos socials, amb vista a promoure canvis que assegurin una millor qualitat de vida de la població de Tierras Coloradas.

Es preveu el treball amb pares de família amb el propòsit de generar espais de pensament i reflexió

Cal destacar que hi va haver algunes limitacions amb relació a la participació d'algunes famílies del sector perquè desconeixien les activitats programades en el projecte i perquè els seus horaris laborals no els permetien accedir a les jornades en benefici de la relació dels seus fills. Hi havia, també, altres iniciatives per part d'organitzacions socials que desenvolupaven activitats en els mateixos horaris i jornades establertes en el projecte.

Es preveu el treball amb pares de família amb el propòsit de generar espais de pensament i reflexió, per al coneixement d'estratègies educatives que els permetin atendre de forma adequada les necessitats de desenvolupament dels seus fills. D'altra banda, la generació d'espais de vida saludable amb

joves de la comunitat, a través del treball conjunt de propostes d'intervenció com a activitat esportiva, tallers d'emprenedoria, música i ball i prevenció de problemes socials (alcohol i drogues, violència i embaràs adolescent).

Estem segurs que les diferents formes d'intervenció primària i secundària incrementaran gradualment la presència dels membres de la comunitat en general i disminuiran les problemàtiques inicialment trobades. El fet que la intervenció amb famílies i amb joves al nostre país es considera una iniciativa aïllada no implica que no calgui atendre aquests grups vulnerables.

Finalment, aquests resultats comprometen el desenvolupament d'un model d'intervenció ajustat a les característiques contextuais, com a element d'ajuda a altres grups que vulguin realitzar aquest tipus de programes. Aquest projecte té potencial de complementar-se amb estudis addicionals amb relació a altres realitats que té el barri com l'urbanisme, l'espai públic, l'emprenedoria, l'ús de tecnologies i els programes de ciutadania per tal d'aconseguir processos complets de transformació de les realitats.

Agraïments

Aquest projecte es va realitzar gràcies a la col·laboració de la Càtedra UNESCO de Cultura i Educació per a la Pau de la Universidad Técnica Particular de Loja – UTPL, amb la col·laboració de docents investigadors del grup de recerca en Orientació educativa de la UTPL. A més, es va comptar amb la col·laboració directa de:

- Ana Gutiérrez, Nieves Lázaro i Sergio Montilla, estudiants del Màster d'intervenció social i cooperants del Programa d'ajudes per a la sensibilització i formació per al desenvolupament. Universidad de Sevilla – Espanya.
- Dayanna Aguirre, Diana Benavidez, Andrea Benítez, Vannesa Burbano, Ana María Carrión, Geanella Carrión, Jhon Capa, Alexandra Herrera, Janina Lara, Ana María Maldonado, Gilda Mena, Johanna Patricia Ordoñez, Cinthya Ortiz, María Carolina Sozoranga, Angélica Tigre, Elsa Vargas i Andrea Villacres, estudiants de Psicologia, matèria “Tècniques d'intervenció psicopedagògica” de la UTPL.
- Angie Aguilera, David Celi, Santiago Paz, Gabriel Lanchi, David Palacio, Daniel Palacio, Gabriela Palacio, José Andrés Sánchez i Fernando Benavides, joves voluntaris per a la pau, Càtedra UNESCO de Cultura i Educació per a la Pau de la UTPL.

María Aguirre Burneo
 Docent investigador del Departament de Psicologia
 Universidad Técnica Particular de Loja – UTPL
 Membre de la Càtedra UNESCO de Cultura i Educació per a la Pau – UTPL
 meaguirre2@utpl.edu.ec

Diana Moreira Aguirre
 Docent investigador del Departament de Ciències Jurídiques
 Universidad Técnica Particular de Loja – UTPL
 Coordinadora acadèmica de la Càtedra UNESCO de Cultura i Educació per a la Pau – UTPL
 dgmoreira@utpl.edu.ec

Luz Zabaleta Costa
 Docent investigador del Departament de Psicologia
 Universidad Técnica Particular de Loja – UTPL
 lizabaleta@utpl.edu.ec

Santiago José Pérez Samaniego
 Docent investigador del Departament de Ciències Jurídiques
 Universidad Técnica Particular de Loja – UTPL
 Coordinador de la Càtedra UNESCO de Cultura i Educació per a la Pau – UTPL
 saperez1@utpl.edu.ec

Bibliografia

- Aguilera-Martínez, F.; Medina-Ruiz, M.** (2017). Intervención social en el borde urbano desde el proceso de la significación cultural. *Revista de Arquitectura*, 19(2), 78-93. DOI: <http://dx.doi.org/10.14718/RevArq.2017.19.2.1495>
- Aguirre-Burneo, M. E.** (2012). *La influencia de la familia sobre el clima escolar: propuesta de un modelo causal ajustado a instituciones educativas de quinto año de educación básica de Ecuador*. Tesis doctoral.
- Amrai, K.; Shahrzad Elahi-Motlagh, S.; Azizi-Zalani, H.; Parhon, H.** (2011). The relationship between academic motivation and academic achievement students. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 399-402. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.03.111>.
- Barrón, Á.; Muñoz, J. M.** (2015). Los huertos escolares comunitarios: fraguando espacios socioeducativos en y para la sostenibilidad. *Foro de Educación*, 17 (26), 213-239. Recuperado de: <http://forodeeducacion.com/ojs/index.php/fde/article/view/380>.
- Burneo, M. I.** (2018). *Aplicación de la técnica de agricultura urbana en el barrio Tierras Coloradas mediante la metodología de diseño participativo*. Tesis de pre-grau. Recuperat de: <http://dspace.utpl.edu.ec/handle/20.500.11962/22135>

Caride, J. A. (2008). El Grado en Educación Social en la construcción del espacio europeo de educación superior. *Educación XXI*, 11, 103-131.

Caride, J. A. (2017). Educación Social, Derechos Humanos y Sostenibilidad en el Desarrollo Comunitario. *Teoría de la Educación. Revista Interuniversitaria*. 29 (1), 245-272. Recuperat de: <http://revistas.usal.es/index.php/1130-3743/article/view/16706>

Capdevila, A.; Bellmunt, H. (2016) Importancia de los hábitos de estudio en el rendimiento académico del adolescente: diferencias por género. *Revista Educación Siglo XXI*, 34 (1), 157-172. DOI: <http://dx.doi.org/10.6018/j/253261>

CEPAL - CELADE (2002). *Vulnerabilidad sociodemográfica: viejos y nuevos riesgos para comunidades, hogares y personas; síntesis y conclusiones, LC/G* [Socio-demographic vulnerability: Old and new risks for communities, households and individuals; synthesis and conclusions]. 2170 (SES.29/16). Santiago de Chile.

Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches, Fourth Edition*. Thousand Oaks: Sage.

Delors, J. (1993). Los cuatro pilares de la educación. En: *La educación encierra un tesoro*. Informe a la UNESCO de la Comisión internacional sobre la educación para el siglo XXI. Santillana. UNESCO, Madrid.

Díaz, D. F. (2018). *Propuesta de EcoBarrio aplicado al sector Víctor Emilio Valdivieso, Tierras Coloradas*. Tesi de pre-grau. Recuperat de: <http://dspace.utpl.edu.ec/handle/20.500.11962/23311>

Dimmit C.; Robillard, L. (2014). *Evidence-Based Practices: Pro-social skill development and violence prevention in K-8 Schools*. Documento interno no publicado. Massachusetts: Fredrickson Center for School Counseling Outcome Research and Evaluation, UMass Amherst.

Fantova, F. (2018). Construyendo la intervención social. *Papeles del Psicólogo*. 39 (2). 81-88. DOI: 10.23923/pap.psicol2018.2863

Gradaille, R.; Caride, J. A. (2016). Accessibility in the realities of everyday life: social pedagogy in the construction of the right to inclusive education. *Education policy analysis archives*. 24 (91), 1-19. Recuperat de: <http://epaa.asu.edu/ojs/article/view/2458>

Galtung, J. (1998). *Tras la violencia, 3R: reconstrucción, reconciliación, resolución*. Bilbao: Bakeaz.

Galtung, J. (2003). *Paz por medios pacíficos. Paz y conflicto, desarrollo y civilización*. Bilbao: Bakeaz.

Hernández, R.; Fernández-Collado, C.; Baptista, P. (2006). *Metodología de la investigación* (4ta. ed.). Mèxic D. F: Mc Graw Hill.

INEC (2010). *Resultados del Censo de población y vivienda en el Ecuador 2010: Fascículo provincial Loja*.

INEC (2011). *Resultados de la Encuesta Nacional de Relaciones Familiares y Violencia de Género contra las Mujeres*.

Jiménez, F. (2016) *Antropología ecológica*. Madrid: Dykinson.

Manzano, V. (2012). *Universidad comprometida*. Bilbao: HEGOA.

Moos, R. (1979). *Evaluating educational environments: Procedures, measures, findings, and policy implications*. San Francisco: Jose-Bass.

- Moos, R. H.; Trickett, E. J.** (1974). *Classroom Environment Scale Manual*, Palo Alto, California: Consulting Psychologists Press.
- Muir, R.; Quilter-Pinner, H.** (2015). Powerful people. *Reinforcing the power of citizens and communities in health and care*. London: IPPR.
- Ortega-Ruiz, R.** (2009). La educación y los derechos humanos ante los desafíos de la convivencia, en Caride, J. A. (coord.) *Los derechos humanos en la educación y la cultura: del discurso político a las prácticas educativas*. Rosario: Homo Sapiens Ediciones.
- Pérez-Díaz, A.; Ibarra-López, L.; Ramírez-Ramírez, N.** (2017). Intervención social desde una perspectiva comunitaria en Ciudad Juárez, México. *Comunitaria: Revista Internacional de Trabajo Social y Ciencias Sociales*, 13, 153-177. Recuperat de: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5979277>
- Pose, H.** (2006). *La cultura de las ciudades: un quehacer cívico-social*. Barcelona: Graó.
- Rodrigo, M. J.; Palacios, J.** (coords.) (2008). *Familia y Desarrollo Humano*. Madrid: Alianza Editorial.
- Tandazo, O. J. D.** (2018). *Estudio de la percepción que tiene la ciudadanía lojana de 17 a 40 años de edad, sobre las personas que habitan en la ciudad-ela Víctor Emilio Valdivieso (Tierras Coloradas), durante el período enero-junio 2017*. Tesis de pre-grau. Universidad Nacional de Loja, Loja, Ecuador.
- Tam, D. M.; Schleicher, K.; Wu, W.; Kwok, S. M.; Thurston, W. E.; Dawson, M.** (2016). Social work interventions on intimate partner violence against women in China. *Journal of Social Work*, 16(2), 228–249. DOI:10.1177/1468017314568745
- López-Cabanas, M.; Cembranos, F.; Casellas, L.** (2017). *Situación de la psicología de la intervención social en la Comunidad de Madrid*. Madrid: Colegio Oficial de Psicólogos de Madrid.
- Luzón, A.; Sevilla, D.** (2015). La educación en los Objetivos de Desarrollo del Milenio y en los del Desarrollo Sostenible. Una estrategia de Naciones Unidas a favor de los derechos humanos. *Educación Social. Revista de intervención socioeducativa*, 61, 25-40.
- UNESCO** (2014). *Declaración de Aichi-Nagoya sobre la Educación para el Desarrollo Sostenible. Conferencia Mundial*. Aichi-Nagoya (Japó). Recuperat de: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002310/231074s.pdf>.
- Varela-Crespo, L.** (2015). Los profesionales de la educación social en los servicios sociales comunitarios: un estudio de casos. *Estudios sobre Educación*, 29, 61-81. DOI: 10.15581/004.29.61-80
- Vargas-Rubilar, J.; Lemos, V.; Richaud, M. C.** (2017). Programa de fortalecimiento parental en contextos de vulnerabilidad social: Una propuesta desde el ámbito escolar. *Interdisciplinaria*, 34 (1), 157-172.

- 1 Mestís: fill de pares de raça diferent. A l'Equador el 71,9% es declara de raça mestissa, segons l'últim Cens de Població de l'INEC (2010).
- 2 Necessitats bàsiques insatisfetes a l'Equador abasta cinc dimensions, amb els seus respectius indicadors que mesuren privacions, són les següents: capacitat econòmica, accés a l'educació bàsica, accés a l'habitatge, accés a serveis bàsics, sobreocupació.
- 3 Tierras Coloradas, conformada pels barris Menfis, Tierras Coloradas, Víctor Emilio Valdivieso, Cóndor Mirador i Menfis Alto.
- 4 Procés no lineal sinó interactiu, en el qual les etapes permetran endinsar-se en la problemàtica de camp (Hernández, Fernández-Collado i Baptista, 2006).
- 5 Varela-Crespo (2015) considera l'estudi de cas com una metodologia d'anàlisi de la realitat social, que s'empra en diversos treballs de recerca d'àrees com la sociologia, l'educació, l'antropologia, etc.
- 6 El salari bàsic unificat (SBU) a l'Equador el 2018 fou d'USD 386,00. L'any 2019 hi va haver un increment d'11 dòlars, amb un total del SBU d'USD 396,00.
- 7 Les universitats públiques a l'Equador (2018) tenen una puntuació específica per a l'accés acadèmic, mínim 601/1000; i per a accedir a les carreres de Medicina i de Formació Docent havien d'obtenir 800/1000. A la ciutat de Loja, hi ha tres universitats, una de pública i dues de privades.

